

DOI [https://doi.org/10.32405/2522-9958-7\(36\)-46-78](https://doi.org/10.32405/2522-9958-7(36)-46-78)

УДК 378.37.001:316

Козенко Роман Володимирович,

кандидат наук з державного управління,
старший викладач кафедри публічного
адміністрування та менеджменту освіти
Центрального інституту післядипломної освіти
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»,
Київ, Україна.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0146-6243>
rvk.9472@gmail.com

Пікож Тамара Михайлівна,

старший викладач кафедри публічного
адміністрування та менеджменту освіти
Центрального інституту післядипломної освіти
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»,
Київ, Україна.
tomarik@ukr.net

Супрун Костянтин В'ячеславович,

аспірант кафедри публічного адміністрування
та менеджменту освіти Центрального
інституту післядипломної освіти
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»,
Київ, Україна
k0ss@i.ua

РЕАЛІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Анотація. У статті розглянуто актуальні питання формування ефективної системи надання освітніх послуг особам з особливими освітніми потребами на всіх рівнях освіти, з урахуванням їхніх індивідуальних запитів, можливостей, здібностей та інтересів в умовах інклюзивного навчання як складової модернізації вітчизняної освіти, розбудови Нової української школи, реформування місцевого самоврядування стосовно органів управління освітою, оптимізації мережі закладів освіти, фінансування освітніх послуг. Узагальнено особливості організації освітнього процесу в спеціальних та звичайних закладах освіти в умовах інклюзивного навчання, дано загальну характеристику, розкрито зміст понять «інтеграція» та «інклюзія» в освіті як найбільш сучасних форм навчання осіб з особливими освітніми потребами, порушеннями психофізичного розвитку та з інвалідністю,

визначено наявні проблеми, особливості реалізації, перспективи організації інклюзивного навчання й реабілітації.

Закцентовано увагу, на тому, що процеси інклюзії осіб з особливими потребами в закладах загальної середньої та професійної освіти набудуть подальшого розвитку в Україні за умови зміни ставлення суспільства до цієї категорії осіб, полапшення матеріально-технічного та фінансового забезпечення системи освіти, здійснення необхідної фахової підготовки педагогічних працівників, проведення їхньої масової перепідготовки та підвищення кваліфікації. У спеціальних закладах освіти для дітей з особливими освітніми потребами (спеціальних школах, навчально-реабілітаційних та інклюзивно-ресурсних центрах) важливою складовою освітнього процесу є трудове навчання та професійна орієнтація. Однак надзвичайно важливим є професійне орієнтування учнів з особливими освітніми потребами ще у початковій школі, а також формування у них професійно важливих якостей. Відповідно однією з форм соціальної адаптації, а потім і часткової реабілітації є трудотерапія, тобто використання процедур, пов'язаних із трудовою діяльністю, для формування у розумово відсталих дітей знань і навичок, які в звичайній соціокультурній ситуації дадуть їм змогу компенсувати дефект трудового навчання. Формування життєвих компетентностей набуває особливого значення в освітньому процесі спеціальних закладів освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Насамперед, можна стверджувати, що йдеться про комплексність і неперервність психолого-педагогічної, трудової, фізичної, соціальної реабілітації учнівської молоді завдяки створенню оптимальних умов для їхнього фізичного, інтелектуального, психічного розвитку. Виховання повинно мати коригувальну спрямованість та здійснюватися під час освітнього процесу і позашкільної роботи. При цьому коригувально-розвивальна робота є складовою освітнього процесу спеціальних шкіл, навчально-реабілітаційних та інклюзивно-ресурсних центрів. Така робота визначає особливості функціонування таких закладів, порівняно зі звичайними закладами загальної середньої освіти.

Ключові слова: інтеграція; інклюзія; інклюзивне навчання; особливі освітні потреби; спеціальний заклад освіти; навчально-реабілітаційний центр; інклюзивно-ресурсний центр; трудове навчання.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Як державний і як громадський інститут, освіта передбачає відповідальність держави і суспільства за її стан, забезпечення тих,

хто навчається, повноцінним й гідним життям, зокрема осіб з особливостями психофізичного розвитку, за їхню підготовку до активної участі в житті суспільства, залучення до соціальних взаємин. Особливістю Нової української школи є зміна акцентів щодо мети навчання, де головним має стати учень, який навчається, а не предмет, якого його навчають. Таке навчання передбачає опанування учнем не лише академічних знань, а й так званих соціальних компетентностей (уміння працювати в команді, вирішувати складні проблеми, пропонувати нові ідеї тощо), для забезпечення подальшої інтеграції в суспільство.

Окрім того, вільному розвитку творчої особистості дитини сприятиме організація освітнього середовища у класі. Щоб освітнє середовище заохочувало дітей до самовизначення і сприяло розвитку їхніх можливостей, необхідно, щоб воно було мобільним, легко трансформувалося для колективної, групової роботи. Усі освітні об'єкти, якими безпечно можуть користуватись учні, мають бути доступними їм, щоб вони мали можливість вільно пересуватися класом, кабінетом, лабораторією, майстернею тощо для пошуку необхідних навчальних матеріалів та безпосередньої участі в освітньому процесі.

У нових соціально-економічних умовах розвитку суспільства відбуваються значні зміни в державній освітній політиці щодо людей, які за певними критеріями відрізняються від більшості громадян. Метою спеціальної освіти є забезпечення повноцінного й гідного життя осіб з особливостями психофізичного розвитку та з інвалідністю, їхня підготовка до активної участі в житті суспільства, залучення до соціальних взаємин.

Лише за останній рік кількість школярів з особливими освітніми потребами, що навчаються у звичайних школах поруч із однолітками, зросла на 61%. Загалом зараз у закладах загальної середньої освіти навчається понад 12 тис. осіб, а в дошкільних закладах – майже 2,2 тис. дітей з особливими освітніми потребами [3].

На сучасному етапі реформування освіти в Україні поступово змінюється ставлення в системі спеціалізованої освіти до дітей та молоді з особливими освітніми потребами. На зміну спеціалізованому навчанню приходять нові, прогресивні форми здобуття освіти – інтеграція та інклюзія. Створюються рівні умови доступу до освіти, і ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти, кожен має право на якісну та доступну освіту. При цьому право на освіту гарантується, незалежно від стану здоров'я та наявності інвалідності. Надзвичайно важливим є те, що для навчання, професійної підготовки або перепідготовки осіб з особливими освітніми потребами повинні бути застосовані види та форми здобуття освіти, що враховують їхні потреби та індивідуальні можливості.

Особам з особливими освітніми потребами освіта надається нарівні з іншими особами, зокрема завдяки створенню належного фінансового, кадрового, матеріально-технічного забезпечення та забезпечення розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби таких осіб, визначені в індивідуальній програмі розвитку. Особи з порушеннями фізичного, психічного, інтелектуального розвитку і сенсорними порушеннями забезпечуються у закладах освіти допоміжними засобами для навчання.

Органи державної влади, місцевого самоврядування та заклади освіти повинні створити відповідні умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами. Навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами, зокрема тими, що спричинені порушенням розвитку та інвалідністю, у закладах дошкільної, позашкільної та середньої освіти здійснюються коштом освітніх субвенцій, державного та місцевих бюджетів, інших джерел, не заборонених законодавством, з урахуванням потреб дитини, визначених в індивідуальній програмі розвитку.

Будівлі, споруди і приміщення закладів освіти повинні відповідати вимогам доступності, згідно з державними будівельними нормами і стандартами. Проектування, будівництво та реконструкція будівель, споруд, приміщень закладів освіти здійснюються з урахуванням принципів універсального дизайну та/або розумного пристосування.

Актуальність проблеми дослідження. У сучасних умовах реформування та модернізації вітчизняної освіти, розбудови Нової української школи досить актуальною є проблема реалізації інклюзивного навчання дітей та молоді в закладах освіти різних типів та форм власності. Організація освітнього процесу для дітей та молоді з порушеннями психофізичного розвитку та з інвалідністю стає досить актуальною.

За останні роки контингент учнів спеціальних закладів освіти (спеціальних шкіл, навчально-реабілітаційних центрів) суттєво змінився. Щороку у таких закладах збільшується кількість дітей зі складними, комплексними порушеннями розвитку, зокрема розладами спектра аутизму, синдромом Дауна, ускладненими порушеннями інтелектуального розвитку, що потребує особливого підходу в організації освітнього, виховного та реабілітаційного процесів. Діють спеціальні заклади освіти для дітей з особливими освітніми потребами, зумовленими порушеннями слуху, опорно-рухового апарату, тяжкими порушеннями мовлення тощо.

Безумовно, держава, місцеві органи влади та самоврядування повинні створити необхідні умови для забезпечення прав і можливостей для здобуття освіти на всіх рівнях освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та

інтересів, а також виявлення й усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти.

Зауважмо, що особи з особливими освітніми потребами можуть розпочинати здобуття початкової освіти не з шести років, як передбачено, а з іншого віку, при цьому тривалість здобуття ними початкової та базової середньої освіти може бути подовжена з доповненням освітньої програми коригувально-розвивальним складником. Особливості здобуття такими особами повної загальної середньої освіти має визначити спеціальний закон.

Крім того, на рівнях початкової та базової середньої освіти освітній процес може організовуватися за циклами, поділ на які здійснюється з урахуванням вікових особливостей фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей.

Важливим є забезпечення проведення психолого-педагогічних і коригувально-розвивальних занять (послуг) для дітей з особливими освітніми потребами дошкільного віку та учнів, які здобувають інклюзивну освіту у закладах професійної освіти, а також надання їм допоміжних засобів для навчання, що сприятиме підвищенню якості дошкільної та професійної освіти.

Проведення трудового навчання за такими актуальними напрямками, як обслуговування, комунальна сфера, сільськогосподарська праця тощо забезпечить адекватну професійну соціалізацію учнів спеціальних закладів освіти, працевлаштування випускників з урахуванням потреб ринку праці. Водночас трудове навчання та професійне орієнтування учнів з особливими освітніми потребами передбачає наявність сучасної матеріальної бази, перегляд профілів трудового навчання у спеціальних закладах освіти з урахуванням можливостей подальшої професійної підготовки у закладах професійної освіти. Проте у багатьох випадках навчально-виробничі майстерні спеціальних закладів освіти обладнано за стандартними профілями (це, зокрема, столярна, слюсарна, швейна справа), часто застарілим устаткуванням, яке потребує заміни. Важливою є участь у цьому процесі відповідних органів управління освіти, місцевої влади і самоврядування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз основних досліджень та публікацій показує, що вивченню проблеми провадження інклюзивного навчання в закладах освіти різних типів та форм власності, управління цим процесом приділяється все більше уваги як у науковій так і у практичній сферах.

Питання організації інклюзивної освіти та стратегій, проблем і перспектив інклюзивної освіти було висвітлено у працях В. Бондара, В. Боковського, А. Колупаєвої, Г. Хворової, А. Шевцова, І. Ярмошук та ін. Питання філософії інклюзивної освіти та концептуальні аспекти інклюзивної

освіти висвітлено в працях І. Зязюна, В. Кременя, В. Синьова, Н. Софій, Ю. Найди та ін. Питання вивчення проблем та реалізації інклюзивного навчання в сучасний освітній простір розглядаються в працях В. Бондаря, Л. Даниленко, М. Деркача, Н. Дятленко, С. Єфімової, В. Засенко, Ю. Кавуна, Н. Коломінського, А. Колупаєвої, Ю. Рибачука, М. Сварника, Н. Софій, О. Таранченко, Н. Тимошенка та ін. Дослідження інтеграційних та інклюзивних процесів у соціальному і освітньому середовищах проводилися в працях М. Айшервуда, Д. Бішопа, Ф. Вуда, Д. Гарнера, Д. Депплера, Р. Зіглера, А. Хатфілда. Привертають увагу вітчизняні праці з проблем інклюзивної освіти М. Андрєєвої, О. Безпалька, Г. Давиденко, Т. Ілляшенко, Л. Ковалю, Б. Мороз, В. Ткачука, О. Чубаря, А. Шевцова.

Інклюзивна освіта розуміється багатьма вченими як гнучка, індивідуалізована система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах закладу загальної середньої освіти за місцем проживання спільно зі здоровими однолітками.

Необхідність залучення дітей та молоді з особливими потребами до загальної системи освіти завдяки запровадженню інклюзивної освіти та інтегрованого навчання визначається в офіційних документах на рівні постанов Кабінету Міністрів України та державних програм. У нормативних документах і наукових джерелах описано й реалізовано варіанти організації інклюзивного навчання дітей і молоді з особливими потребами, якими передбачено: повна інтеграція – спільне навчання в масових закладах як рівноцінних зі здоровими однолітками за місцем навчання та місцем проживання; комбінована форма інтеграції – діти і молоді з близькими до норми рівнем психофізичного та мовленнєвого розвитку навчаються разом зі здоровими однолітками, у процесі навчання одержують допомогу вчителя-дефектолога; часткова інтеграція – діти і молоді з особливими потребами, які не спроможні нарівні зі здоровими однолітками оволодіти освітнім стандартом, навчаються в спеціальному класі, відвідуючи тільки окремі загальноосвітні заходи у масових закладах; тимчасова інтеграція – періодичне об'єднання зі здоровими дітьми для проведення спільних заходів. Існує також зворотна інтеграція, яка передбачає відвідування спеціальної школи здоровими дітьми, і спонтанна (неконтрольована) інтеграція, коли діти з особливими потребами відвідують загальноосвітні класи без отримання додаткової спеціальної підтримки [6, с. 152].

Останнім часом інклюзію розглядають ширше, ніж просто забезпечення прав людини на освіту. Зокрема, А. Колупаєва, Н. Софій та Ю. Найда стверджують, що інклюзія – це політика й процес, що потребує

змін на всіх рівнях освіти і є одним із багатьох аспектів інклюзії в суспільстві взагалі [6]. В основі інклюзивної освіти – підхід, що базується на дотриманні права на освіту для всіх дітей, зокрема дітей із соціально вразливих груп (дітей з особливими освітніми потребами, дітей з інвалідністю, дітей-сиріт та ін.) [3, с. 38].

Дослідниками виокремлюються такі види інтеграції, як освітня та соціальна, спрямованість яких є різною.

Зі свого боку, освітня інтеграція передбачає надання дітям і молоді з особливими потребами можливості спільного навчання в одній школі чи в класі з ровесниками, які нормально розвиваються. Інтеграцію в освіті розглядають як надання можливості учням з порушеннями психофізичного розвитку навчатися у звичайних класах загальноосвітньої школи, опанувати програму масової або спеціальної школи, отримувати спеціальні освітні послуги [2, с. 17]. Соціальна інтеграція, на відміну від освітньої, насамперед, спрямована на соціальну адаптацію дітей і молоді з особливими потребами до загальної системи соціальних стосунків у межах того освітнього середовища, в яке вони інтегруються [8, с. 23].

В умовах інтеграції та інклюзії діти з інвалідністю засвоюють рольову поведінку здорових учнів, спрямовуючи основні зусилля на входження в освітній простір класу, пристосування до вимог закладу освіти, при цьому вони користуються підтримкою у навчанні. Інтеграція дітей з особливими потребами в середовище здорових однолітків, як і їхня освітня та соціальна інклюзія, є у розвинутих країнах світу педагогічним феноменом, що не лише отримав наукове обґрунтування, а й міцно увійшов до системи освіти та суспільного життя [10, с. 45].

У науковій літературі термін «інтеграція» в широкому розумінні визначають як надання людині з особливими потребами прав і можливостей брати участь в усіх видах соціального життя разом з іншими членами суспільства. Згідно із сучасним вітчизняним соціально-педагогічним поглядом, інтеграція – це, по-перше, процес та стан поєднання різних за якістю соціальних елементів у функціонально єдиний організм, по-друге, це процес входження до певної системи (цілісності), яка вже утворилася, до тієї чи іншої соціальної частки (групи, індивіда), що зливається із системою й набуває ознаки структурного, складового елемента [6].

Отже, питання організації діяльності сучасних закладів освіти щодо реалізації інклюзивного навчання в період реформ потребує додаткового обговорення з метою виокремлення актуальних проблем та способів для їх вирішення.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою статті є розглянути теоретико-методологічні основи особливості організації освітнього процесу та здійснення сучасного управління в закладах загальної середньої та професійної освіти в умовах формування інклюзивного освітнього простору, окреслити проблеми та перспективи цього процесу, надати загальну характеристику понять інтеграції та інклюзії як найбільш сучасних форм навчання дітей та молоді з особливими потребами в умовах сьогодення, розкрити сутність процесів інтеграції та інклюзії в освіті.

Аналіз наукових праць, психолого-педагогічної та методичної літератури засвідчує, що, незважаючи на наявність широкого кола наукових досліджень у цій галузі, залишаються нерозкритими питання щодо науково-методологічної організації інклюзивного навчання дітей у загальноосвітніх закладах в умовах інклюзивного освітнього простору. Отже, недостатнє вивчення проблеми, необхідність урахування досвіду зарубіжних учених та практичних працівників у галузі освітньої інклюзії для вдосконалення освіти дітей та молоді з особливими потребами в Україні зумовлюють актуальність проблеми.

3. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Теоретичною та методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання й загальнонаукові методи пізнання: логічного й порівняльного аналізу (для виявлення особливостей спеціалізованої освіти і прогресивних форм здобуття цієї освіти – інтеграційних та інклюзивних процесів у соціальному й освітньому середовищах як окремих освітніх ланці); системного аналізу (для формування цілісного уявлення про систему публічного управління та громадського самоврядування в системі освіти в умовах інклюзивного навчання); аналізу і синтезу (для визначення понять інтеграції та інклюзії в освіті); статистичний метод та соціологічні методи (для виявлення стану інклюзивної освіти регіону з погляду соціальних груп та суб'єктів освітнього процесу) тощо.

Теоретичною базою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних учених, наукові дослідження у сфері інклюзивної освіти, законодавчі та нормативно-правові акти, що встановлюють правові й організаційні основи прогресивних форм здобуття освіти особами з особливими потребами.

4. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Методологічну основу дослідження становлять: закони і категорії наукового пізнання; системно-синергетичний підхід до пізнання процесів та явищ у нестабільних системах, зокрема соціальних; закони і закономірності

інноваційного розвитку соціально-педагогічних систем; теоретичні положення загального менеджменту та освітніх інновацій як сучасного спеціалізованого наукового напрямку управління інноваційними процесами провадження інклюзивного навчання; принципи науковості, історизму, взаємозв'язку теорії і практики управління соціальними системами; принципи єдності теорії і практики, що забезпечують теоретичне, емпіричне й експериментальне вивчення предметів та явищ з метою розкриття сутності інтеграції та інклюзії в освіті як найбільш сучасних форм навчання осіб з особливими освітніми потребами, порушеннями психофізичного розвитку та з інвалідністю; наукові засади сучасної філософії, психології, педагогічної інноватики щодо дієвої сутності особистості та її активної перетворювальної ролі у процесі становлення і розвитку.

Наукові результати, теоретичні положення й висновки дослідження було здійснено на основі теми науково-дослідної роботи ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» в межах діяльності лабораторії методології та практики професійного розвитку сучасного освітнього менеджера – «Науково-методичні засади підвищення ефективності державно-громадського управління неперервною освітою в умовах суспільної трансформації в Україні (номер державної реєстрації РК № 0116U007183).

Роль авторів полягає в розробленні пропозицій щодо вдосконалення форм здобуття освіти особами з особливими потребами в закладах загальної середньої освіти, спеціальних школах, навчально-реабілітаційних та інклюзивно-ресурсних центрах тощо в умовах децентралізації управління.

5. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Сьогодні в Україні відбувається процес модернізації в освіті, зумовлений упровадженням Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» [5] на період до 2029 року та ухваленням нового Закону України «Про освіту» [3]. Реформування та модернізація в галузі освіти в Україні відбувається згідно з демократичними соціально-економічними перетвореннями і пріоритетами сьогодення, які засвідчують право кожної дитини на здобуття освіти, адекватної її пізнавальним можливостям. Законодавчо визнано право дітей з особливими освітніми можливостями навчання у загальноосвітніх закладах за місцем проживання. Система освіти, що передбачає надання освітніх послуг в умовах загальноосвітнього закладу, базується на принципі забезпечення основоположного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, набула назву інклюзивної. Упровадження інклюзивної освіти зумовило потребу у підготовці педагогів до роботи в інклюзивному навчальному середовищі.

Сучасна законодавча база, що визначає можливість здобуття освіти особами з особливими потребами, ґрунтується на основних нормативно-правових документах, а саме: Конституції України; Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про дошкільну освіту», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «Про охорону дитинства»; указі Президента України «Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими можливостями»; Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)»; Постановах Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», «Положення про спеціальну школу», «Положення про навчально-реабілітаційний центр»; листах Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», «Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання»), рекомендаціях Міністерства освіти і науки України про організаційно-методичні засади освітнього процесу у спеціальних закладах загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами в 2018/2019 навчальному році, інших актах законодавства.

Комплексно характеризуючи закони України у сфері освіти дітей з особливими освітніми потребами, варто зафіксувати певну неузгодженість термінологічного апарату та, власне, системи реалізації права на освіту дітей з особливими освітніми потребами. Якщо Закон України «Про освіту» гарантує альтернативний вибір освітніх послуг, то Закон «Про реабілітацію інвалідів в Україні» передбачає надання реабілітаційних послуг лише в спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) – закладах для дітей, які потребують коригування фізичного та розумового розвитку.

Прикінцевими положеннями Закону України «Про освіту» встановлено, що, окрім закладів загальної середньої освіти, здобуття повної загальної середньої освіти забезпечують також спеціальні заклади освіти, зокрема, спеціальні школи, навчально-реабілітаційні центри.

З 1 вересня 2018 року навчання учнів початкової школи спеціальних закладів починається з першого класу за програмами дванадцятирічної повної загальної середньої освіти, розробленими відповідно до Державного стандарту початкової освіти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р., № 87.

Учні спеціальних закладів освіти після підготовчого класу у 2018/2019 навчальному році продовжують навчання у першому класі за типовою

освітньою програмою на основі Нової української школи (наказ Міністерства освіти і науки України від 26.07.2018 № 814).

У разі наявних можливостей (відповідний рівень навчальних досягнень, стан здоров'я), з урахуванням рекомендації шкільної психолого-педагогічної комісії та за згодою батьків (осіб, які їх замінюють) учні після підготовчого класу можуть продовжити навчання у другому класі за оновленими типовими освітніми програмами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 25.06.2018 № 693 «Про затвердження типової освітньої програми спеціальних закладів загальної середньої освіти I ступеня для дітей з особливими освітніми потребами».

З огляду на особливості навчально-пізнавальної діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями, наказом Міністерства освіти і науки України від 26.07.2018 № 816 затверджено типову освітню програму початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для учнів 1 класів для дітей зазначеної категорії для організації освітнього процесу у 2018/2019 навчальному році.

Для учнів 10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти II ступеня на 2018/2019 навчальний рік наказом Міністерства освіти і науки України від 26.07.2018 № 813 затверджено оновлену типову освітню програму.

На виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2016 р., № 753 «Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р. № 585» з 1 вересня 2018 року не здійснюється набір учнів із затримкою психічного розвитку до підготовчого, першого та п'ятого класів спеціальних закладів. Навчання таких учнів забезпечується у закладах загальної середньої освіти за місцем проживання в інклюзивних та спеціальних класах. Водночас пунктом 4 Постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р. № 585 «Про встановлення строку навчання у загальноосвітніх навчальних закладах для дітей з особливими освітніми потребами» рекомендовано органам місцевого самоврядування до 2022 року перетворити наявні спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати) для дітей із затримкою психічного розвитку в інші типи закладів системи освіти.

Особи з особливими потребами можуть інтегруватися в загальноосвітній простір України. Цей процес наразі є одним із напрямів гуманізації системи освіти, що характеризується як особистісна орієнтація освіти, забезпечення варіативності на здобуття базової або повної загальної середньої освіти, створення рівних можливостей для дітей з вадами розвитку в здобутті якісної освіти відповідно до їхніх здібностей та індивідуальних можливостей [10, с. 42].

У словнику іноземних слів «інтеграція» (від лат. *Integratio* – відновлення, заповнення; *integer* – цілий) означає об'єднання в ціле будь-яких частин, елементів; процес взаємного пристосування й об'єднання.

Поняття інклюзія (від *Inclusion* – включення) трактується як процес збільшення міри участі всіх громадян у соціальному житті. Термін «діти з особливими освітніми потребами» використовують для дітей до 18 років, які потребують додаткової навчальної, медичної і соціальної підтримки з метою поліпшення здоров'я, розвитку, навчання, загальної якості життя та соціалізації, тобто залучення до громади своїх однолітків та інших дітей [7, с. 2]. В українському законодавстві термін «діти з особливими освітніми потребами» використовується у вужчому розумінні інклюзивної освіти й охоплює дітей з порушеннями психофізичного розвитку та дітей з інвалідністю [3], [15].

За визначенням ЮНЕСКО, інклюзивне навчання – це «процес звернення і відповіді на різноманітні потреби учнів завдяки забезпеченню їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади, зменшенню вилученню в освіті та навчальному процесі» [12]. У розумінні ЮНЕСКО інклюзія – це не лише навчання дітей з особливими потребами в єдиному загальноосвітньому середовищі, а й активна участь усіх дітей шкільного віку в повноцінному навчальному процесі, рівні можливості для здобуття якісної шкільної освіти, а, головне – можливість для всіх учитися жити разом.

Інклюзія – процес збільшення міри участі всіх громадян у соціальному житті [1, с. 10]. Інакше кажучи, інклюзія дає можливість кожному членові суспільства зробити свій вибір з усіх аспектів повсякденного життя, повноправно брати участь у житті суспільства, згідно з бажанням.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу [1, с. 10].

Термін «інклюзивна освіта» є одним із ключових у таких визначальних міжнародних документах, як: Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів (резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 р.) [15]. Цей документ наголошує, що держави-учасниці повинні використовувати всі засоби для забезпечення рівних можливостей осіб із особливими потребами в усіх сферах суспільного життя. У шостому пункті резолюції виокремлено освіту як важливий засіб інтегрування осіб із особливими потребами, зокрема підкреслюється, що держави-учасниці повинні визнати принцип рівних можливостей у сфері дошкільної, початкової, середньої та вищої освіти для інвалідів покладено невід'ємною частиною системи загальної освіти [15].

В основу інклюзивного навчання лежить право на освіту, проголошене ООН у Загальній декларації прав людини в 1948 році. Принцип інклюзивної освіти викладено в Саламанській декларації, ухваленій у 1994 році 92 країнами світу: «Звичайні школи повинні приймати всіх дітей, незалежно від їхнього фізичного, інтелектуального, емоційного, соціального, лінгвістичного або іншого стану і створювати їм умови на основі педагогічних методів, орієнтованих, передусім, на потреби дітей». Визначаючи інклюзію як реформу, що підтримує і вітає відмінності й особливості кожного учня, у Саламанській декларації наголошується, що «...школи з такою інклюзивною орієнтацією є найбільш ефективним засобом боротьби з дискримінаційними поглядами, створення сприятливої атмосфери в громадах, побудови інклюзивного суспільства і забезпечення освіти для всіх; більш того, вони забезпечують реальну освіту для більшості дітей...».

Ідеологія, яка відкидає будь-яку дискримінацію, яка забезпечує однакове ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей, які мають особливі освітні потреби, стає провідною в політиці більшості країн. В основі практики інклюзивної освіти – ідея прийняття індивідуальності кожного окремого учня. Тому інклюзивне навчання, з одного боку, має бути організовано так, щоб задовольняти особливі потреби кожної дитини, а з іншого боку, має передбачати її активну самостійну участь у процесі здобуття знань.

Освітній процес у спеціальній школі здійснюється з урахуванням особливостей психофізичного розвитку учнів (вихованців) та спрямовується на розвиток особистості учня (вихованця) за допомогою формування й застосування його компетентностей. Освітній процес має коригувальну спрямованість. За допомогою індивідуального та диференційованого підходів освітній процес забезпечує коригування порушень розвитку, засвоєння освітньої програми, розвиток здібностей та подальшу соціалізацію.

Для надання індивідуальної психолого-педагогічної допомоги, проведення моніторингу динаміки розвитку учня (вихованця) у кожній спеціальній школі функціонує психолого-педагогічний консиліум, який утворюється наказом директора із затвердженням персонального складу, що та діє на підставі Положення про спеціальну школу.

У спеціальній школі відповідно до видів порушень розвитку учнів (вихованців) проводиться коригувально-розвивальна робота з предметно-практичного навчання, лікувальної фізичної культури, ритміки (логоритміки), соціально-побутового або просторового орієнтування, розвитку мовлення (формування вимови і мовлення), розвитку слухового (слухо-зоро-тактильного), зорового сприймання з метою коригування первинних і вторинних порушень розвитку тощо.

Трудове навчання у спеціальній школі здійснюється диференційовано з урахуванням психофізичних, індивідуальних особливостей учня (вихованця) і спрямовується на оволодіння учнями (вихованцями) трудовими вміннями і навичками, що є основою для подальшої професійної підготовки.

Практика та вивчення нормативних актів свідчить про те, що у спеціальній школі особлива увага приділяється:

- для дітей із порушеннями зору – визначенню оптимальних можливостей практичного використання зорових функцій кожним учнем (вихованцем), особливостей зорового сприймання наочно-дидактичного матеріалу за допомогою проведення спеціальних занять із розвитку зорового сприймання, дозування зорового та фізичного навантажень, підбору оптимальної оптичної (луп, електронних збільшувачів тощо) та неоптичної (лінеатур, спеціальних зошитів, контрольних тестів з друкованою основою тощо) корекції, використання комплексів вправ зорової гімнастики та проведення індивідуальних занять з орієнтування в просторі;

- для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату – дотриманню рухового й ортопедичного режимів;

- для дітей з порушеннями слуху – корекційно-розвитковій роботі, спрямованій на максимальне збереження та розвиток залишкового слуху, формування вимови, розвиткові усного мовлення дітей із спостереженням за динамікою розвитку їхньої слухової функції, компенсаторному розвиткові з використанням української жестової мови, білінгвального підходу до якісного засвоєння навчального матеріалу з усіх навчальних предметів (дисциплін);

- для дітей з важкими порушеннями мовлення – коригувально-розвивальній роботі, спрямованій на корекцію порушень мовленнєвої системи та ускладнень, які їх супроводжують (зокрема, це порушення усного та писемного мовлення, вторинна затримка психічного розвитку, розлади емоційно-вольової сфери тощо);

- для дітей з інтелектуальними порушеннями – коригувально-розвивальній роботі, життєво-практичній спрямованості підготовки до самостійного життя на основі принципів диференційованого та особистісно орієнтованого підходів.

Для всебічного розвитку учнів (вихованців) у спеціальній школі утворюються, зокрема, гуртки за інтересами, спортивні секції, залучаються заклади позашкільної освіти.

От же, виховання у спеціальних школах має коригувальну спрямованість та здійснюється під час освітнього процесу і позашкільної роботи. Безпосереднє управління спеціальною школою здійснює її директор. Директор спеціальної школи повинен мати вищу освіту не нижче ступеня магістра (спеціаліста) за спеціальністю «Спеціальна освіта» («Корекційна

освіта», «Дефектологія») або «Психологія» («Практична психологія») та/або стаж педагогічної роботи в спеціальному закладі освіти не менше п'яти років. Призначення на посаду, звільнення з посади, повноваження та відповідальність директора визначаються законодавством та статутом спеціальної школи.

Отже, метою спеціальної освіти є забезпечення повноцінного й гідного життя осіб із особливими освітніми потребами, порушеннями психофізичного розвитку та з інвалідністю, їхня підготовка до активної участі в житті суспільства, залучення до соціальних взаємин.

На зміну спеціалізованому навчанню приходять нові, прогресивні форми здобуття освіти – інтеграція та інклюзія.

У документі «Міжнародні консультації з питань навчання дітей з особливими освітніми потребами» інтеграція визначається як зусилля, спрямовані на введення дітей у регулярний освітній простір. Інтеграція в освіті – це одна з форм навчання, при якій учні з особливими освітніми потребами основний час проводять у звичайних класах разом з іншими дітьми і певний час – окремо, в особливий спосіб організованого освітнього процесу, де їм надаються встановлені освітні послуги, медична, психолого-педагогічна та соціальна індивідуалізована допомога.

Модель інтегративного навчання обґрунтовується тим, що кожна дитина, з будь-якими порушеннями психофізичного розвитку має такі ж потреби, як і решта суспільства, тому повинна вести спосіб життя, максимально наближений до звичайного. Найкращим місцем для розвитку дитини з особливими потребами є рідний дім, тому їй має бути надана можливість виховуватися в сім'ї. Така дитина має здобути гідну освіту, незалежно від її психофізичного стану.

Мета інтеграції в освіті – залучити дітей з різними можливостями в уже сформоване шкільне життя і шкільну структуру, допомогти вписатися в чинну модель навчання. При цьому успішність інтегрованого навчання визначається здебільшого готовністю дитини до навчання в умовах освітньої школи, тобто наявністю в неї відповідного віковій нормі або близького до неї рівня психофізичного і мовного розвитку, що дасть їй змогу опанувати загальноосвітній стандарт у строки, передбачені для дітей, що нормально розвиваються. Водночас вважається, що при інтегративній моделі навчання дитина повинна оволодіти програмою загальноосвітньої школи, прийняти чинні норми, дотримуватися їх і бути рівною з усіма.

Отже, інтеграція – це один зі способів формування і розвитку соціально активної особистості, засіб соціальної реабілітації. Інтеграція сприяє розширенню соціальних і педагогічних взаємин між спеціальними і загальноосвітніми навчальними закладами, зменшенню дистанції між особами з відхиленнями у розвитку й їхніми здоровими ровесниками завдяки

наданню можливості дітям разом відпочивати, займатись спортом, усіма видами діяльності, що їх зближує.

Інклюзія – це політика та процес, який дає змогу всім дітям брати участь в усіх програмах. Інклюзивна освіта розглядається як спосіб здобуття освіти, коли учні з особливими освітніми потребами навчаються в загальному освітньому середовищі за місцем свого проживання, що є альтернативою інтернатній системі, коли вони утримуються та навчаються окремо від інших дітей, або домашньому й індивідуальному навчанню.

Навчання в інклюзивних класах здійснюється за типовими навчальними планами, програмами, підручниками та посібниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки України для загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема за спеціальними підручниками. Для забезпечення успішності навчання дитини з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому закладі необхідно забезпечити їй індивідуалізацію навчально-виховного процесу, що реалізується під час планування індивідуальних програм розвитку для кожної дитини із особливими потребами. Необхідно розроблення комплексних програм розвитку дитини з особливими освітніми потребами; пристосування середовища до потреб дитини; надання додаткових послуг і форм підтримки у процесі навчання; організація спостереження за динамікою розвитку учня [3, с. 18].

Процес навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх закладах стане успішним за умови зміни ставлення суспільства до цих дітей та до самої ідеї інклюзії, поліпшення матеріального забезпечення системи освіти, здійснення необхідної фахової підготовки педагогічних працівників і проведення їхньої масової перепідготовки [10, с. 43]. Держава забезпечує підготовку фахівців для роботи з особами з особливими освітніми потребами на всіх рівнях освіти. У подальшому освітньому процесі необхідно створити умови для особистісно орієнтованої профорієнтації, допрофесійної та професійної освіти учнів з особливими освітніми потребами, системного удосконалення їхньої загальноосвітньої та трудової підготовки, забезпечення професійного самовизначення у співпраці із закладами професійної освіти.

Інклюзивне навчання потребує спеціальних умов: взаємодії та підтримки, дружніх стосунків із ровесниками, упевненості у своїх силах, можливостях у процесі поступового формування світогляду, духовного світу, готовності жити і працювати в команді. Як довгострокова стратегія в освіті, інклюзивне навчання потребує формування з боку вчителів, вихователів та однолітків доброзичливої творчої атмосфери, терпіння і терпимості, систематичності і послідовності, безперервності, комплексного підходу.

Інклюзивне навчання сьогодні можливе за наявності освітніх програм, які б могли забезпечити індивідуальні освітні потреби, розвиток здібностей

дітей з особливими здібностями. Інклюзивне навчання можна повною мірою реалізувати завдяки спеціальному технічному оснащенню, наявності додаткових спеціальних приміщень.

Інклюзивне навчання передбачає надання дитині з особливими освітніми потребами психолого-педагогічної коригувальної допомоги. Для вирішення цієї проблеми існують різні види коригувально-розвивальних занять, які слід проводити в окремому приміщенні, в якому є навчальна, ігрова, сенсорна зона та зона релаксації.

Окрему увагу потрібно приділити діяльності інклюзивно-ресурсних центрів, що надають послуги дітям з особливими освітніми потребами, які проживають або навчаються в об'єднаній територіальній громаді (районі), місті (районі міста). Дітям із особливими освітніми потребами, у таких центрах надається психолого-педагогічна допомога. Тобто органи державної влади та органи місцевого самоврядування утворюють інклюзивно-ресурсні центри з метою забезпечення реалізації права на освіту та психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, виконуючи комплексну систему заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачену індивідуальною програмою розвитку.

Метою і завданням Центру є використання ресурсних можливостей спеціального закладу, його відповідних умов, облаштування, висококваліфікованих спеціалістів щодо надання необхідної допомоги загальноосвітнім закладам у забезпеченні якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами. Педагоги закладу поєднують загальнопедагогічні та коригувальні функції, передбачають багатоструктурний зміст та різнорівневу організацію освітньо-виховного процесу. Продовження розпочатої роботи і здійснення планів дасть змогу забезпечити можливість дітей з особливими потребами здобути бажаний рівень підготовки.

Згідно з планом-графіком підвищення кваліфікації у Центральному інституті післядипломної освіти ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», у лютому – березні 2018 року забезпечено підвищення кваліфікації групи слухачів за напрямом «Директори інклюзивно-ресурсних центрів України». Зі слухачами проводилися заняття, згідно з навчально-тематичним планом, зміст якого був максимально наближений до професійних запитів слухачів, практико-зорієнтованим. Максимальній активності та вмотивованості слухачів у власному професійному самовдосконаленні сприяло ефективне поєднання різних форм занять: лекцій, тематичних дискусій, практичних та виїзних занять, науково-практичних конференцій з використанням інформаційно-комунікаційних технологій та наглядності, у процесі яких директори інклюзивно-ресурсних центрів не лише ділилися знаннями та практичними напрацюваннями, «родзинками» своєї професійної діяльності, а

й мали можливість налагодити ділові зв'язки. поділитися. Отже було здійснено такі заходи:

- 25.02.2019 р. відбулася тематична дискусія з професором кафедри публічного адміністрування ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України В'ячеславом Супруном для директорів інклюзивно-ресурсних центрів з управління освітою в умовах місцевої громади;

- 26.02.2019 р. доктором психологічних наук, професором кафедри психологічного та особистісного розвитку ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» Павлом Лушиним проведено тематичну дискусію на тему «Психологічні ресурси зміцнення соціального імунітету особистості керівників інклюзивно-ресурсних центрів»;

- 27.02.2019 р. проведено зустріч директорів інклюзивно-ресурсних центрів з генеральним директором директорату інклюзивної та позашкільної освіти Міністерства освіти і науки України Валентиною Хіврич з питання освіти як чинника розвитку інклюзивного суспільства;

- 28.02.2019 р. відбувся семінар-тренінг «Коучинг у діяльності працівників закладів освіти» з доцентом кафедри психології управління ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» Наталією Пінчук. Базові принципи: ми можемо змінювати інших через себе; орієнтир не на проблему, а на її розв'язання; прийняття, відкритість і довіра – ключ до взаємодії; усі відповіді зосереджено в самій людині. І пам'ятайте, якщо ви робите те, що робили завжди, то й отримаєте те, що завжди отримували;

- 01.03.2019 р. відбувся семінар «Виникнення та попередження особистісно професійних криз у закладі освіти» з професором кафедри психології управління, кандидатом психологічних наук, доцентом ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» Аллою Москальовою;

- з 19 по 21 березня 2019 року на базі Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти проходив триденний навчальний тренінг «Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів» для директорів інклюзивно-ресурсних центрів.

Однією з важливих проблем організації інклюзивної освіти є підготовка педагогічних кадрів, здатних ефективно працювати з дітьми з особливими потребами, зокрема у системі післядипломної освіти. Для всіх педагогічних категорій актуальними є тематичні дискусії та лекційно-практичні заняття з проблем організації освітнього процесу для дітей із особливими освітніми потребами. На таких заняттях акцентовано увагу на нормативному забезпеченні освітнього процесу та впровадженню інтегрованого, особистісно орієнтованого навчання, використанні інноваційних методик та технологій навчання, навчальних, ігрових, сенсорних зон та зони релаксації.

Для педагогічних працівників закладів інклюзивної освіти необхідні більш ґрунтовна підготовка на основі тематичних, авторських курсів, упровадження розширених практичних можливостей за рахунок практичної складової, що можна реалізувати за допомогою упровадження спецкурсів та тренінгів, тренінг-курсів. Такі курси повинні мати належне матеріально-технічне забезпечення та ґрунтовний науково-методичний супровід процесу навчання в умовах післядипломної освіти.

Завдяки використанню новітніх технологій можливим і доступним є навчання з використанням активних та інтерактивних форм, відповідної взаємодії в системі здобувач освіти – педагогічний або науково-педагогічний працівник, а саме: бліц-опитування, вебінар, відкритий мікрофон, вікторина, вебінар, воркшоп, гейміфікація, діалогова лекція, дигіталізація, едьютейнмент, кванторіум, квест, кейс-метод, кейс-стаді, керована дискусія, коворкінг, колаборація, краудсорсинг, круглий стіл, майстер-клас, метод критичного мислення, мозковий штурм, панельна дискусія, пленарне засідання, презентація, проект освітній, скетчінг, форсайт тощо [15].

Перевагою інтерактивних форм організації навчання, на нашу думку, є їх високий потенціал щодо забезпечення належного рівня взаємодії суб'єктів освітнього процесу. В їх основі – певні варіанти доцільної узгодженої діяльності суб'єктів освітнього процесу, які визначаються особливостями композиційної побудови процесу засвоєння змісту освіти, засобів, методик підготовки, проведення навчальних занять та їх педагогічний аналіз. Тому науково-педагогічним працівникам необхідно не тільки знати, а й цілеспрямовано застосовувати різноманітні форми інноваційного інтерактивного навчання, технологічні прийоми і способи їх реалізації, які складено на основі вивчення науково-теоретичних та методичних джерел, а також аналізу й узагальнення новітньої інноваційної практики.

Модернізація процесу підвищення кваліфікації педагогічних кадрів має відбуватися на засадах персоналізованого підходу на основі системного оновлення змісту навчання, технологічного комплексу, форм навчання, системи оцінювання результатів навчання, зорієнтованості на професійні потреби й очікування керівних і педагогічних працівників закладів освіти. Пріоритетом у підвищенні кваліфікації має стати вплив на мотивацію педагогів і керівників закладів освіти як самостійних суб'єктів у виборі стратегії власного професійного розвитку, їхнє прагнення до професійної самореалізації та постійного самовдосконалення. Доречним, на нашу думку, буде запропонувати форми контролю й оцінювання результативності навчання на курсах підвищення кваліфікації як результату саме в контексті індивідуально значущих проявів слухачів; диверсифікувати форми

підвищення кваліфікації, сприяти реалізації персоналізованого підходу в навчанні [14].

Питанням використання сучасних світових методик для оцінювання розвитку дітей з особливими освітніми потребами було присвячено відповідні тренінги, які пройшли 75 психологів інклюзивно-ресурсних центрів з усієї України. Навчання організоване МОН України та Фондом П. Порошенка тривало упродовж 12–15 березня 2019 року в Києві.

25 січня 2019 року відбулася Всеукраїнська звітна конференція з інклюзивної освіти у місті Києві за участі Президента України Петра Порошенка та першої леді Марини Порошенко.

Важливими є фінансові показники щодо розвитку освіти осіб з особливими освітніми потребами. Так, у бюджеті 2019 року передбачено 504,5 млн грн на розвиток інклюзивної освіти, з них 353,3 млн грн – на підтримку дітей з особливими освітніми потребами в школах, ще 37,2 млн грн буде використано для забезпечення інклюзії в дитячих садочках, а 24,8 млн грн – для підтримки спеціальних груп у закладах професійної освіти [10]. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2019 р. № 129 «Деякі питання використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами у 2019 році».

Освоєння цих коштів надасть можливість проводити (надавати) психолого-педагогічні і коригувально-розвивальні заняття (послуги) дітям із особливими освітніми потребами дошкільного віку та учням, які забезпечують інклюзивну освіту у закладах професійної освіти, а також забезпечити їх допоміжними засобами для навчання, що сприятиме підвищенню якості дошкільної та професійної освіти. Отже, уперше було спрямовано кошти на підтримку інклюзії не лише у школах, а й у дитячих садочках, а також у закладах професійної освіти.

Окрім цього, з понад 504 млн грн 39 млн грн буде використано для дообладнання інклюзивно-ресурсних центрів, яких уже створено 516, а до кінця року їх має бути 700. Цьогоріч буде закуплено 200 методик для комплексного оцінювання розвитку дітей з особливими освітніми потребами. У 2018 році було закуплено 500 таких методик для тих інклюзивно-ресурсних центрів, що вже відкриті. Нові методики спрямовуватимуться до інклюзивно-ресурсних центрів, що відкриватимуться 2019 року. Від березня почалося навчання працівників інклюзивно-ресурсних центрів – по кілька осіб з кожної області – для роботи з цими методиками [10].

Ще 1 млн грн виділено на розвиток та підтримку електронної системи, з якою працюватимуть батьки дитини з особливими потребами, фахівці інклюзивно-ресурсних центрів та школа. Саме через цю систему здійснюватиметься реєстрація батьків на прийом до фахівців інклюзивно-

ресурсних центрів, зберігатиметься висновок щодо освітніх потреб дитини, а також фіксуватимуться коригувальні послуги, що надавалися дитині у закладі освіти.

За оперативною інформацією, наприкінці 2018 року безперешкодний доступ для осіб з особливими потребами до першого поверху забезпечено в 11 560 закладах освіти, що становить 74% загальної кількості. Минулого року Міністерство освіти і науки України підвищило вимоги до доступності. Так, доступність закладів стала частиною ліцензійних вимог до провадження освітньої діяльності¹.

За даними Міністерства освіти і науки України, у 2018 році завдяки фінансуванню з державного бюджету майже 14 тис. дітей скористалися коригувальними послугами. При цьому залишається проблема доступності дітей з особливими освітніми потребами до шкіл та інших закладів освіти. У багатьох освітніх установах не створено відповідні умови для реалізації моделі інтегрованого навчання, відсутній обов'язковий коригувальний блок, який має функціонувати одночасно із загальноосвітнім, недостатньо фахівців, здатних надавати ефективну кваліфіковану допомогу не тільки дитині з особливостями психофізичного розвитку, а й педагогам, готуючи їх методично і психологічно до роботи з інтегрованими в загальноосвітні школи дітьми з особливими освітніми потребами.

Можливість навчати всіх без винятку дітей в єдиному освітньому просторі означає прийняття моделі інклюзивної школи як образу дії не тільки в межах освітньої системи, а й у межах суспільства. Комплексний підхід до реабілітації дітей з особливостями у розвитку передбачає координацію діяльності з науково-методичними, коригувально-освітніми, медико-реабілітаційними структурами навчально-реабілітаційного закладу, а також з установами систем охорони здоров'я та соціального захисту населення.

Отже, в основу інклюзивної освіти покладено ідеологію, яка не тільки забороняє будь-яку дискримінацію учнів з особливими потребами у навчанні, а й створює відповідні умови для здобуття якісної освіти такими громадянами. Інклюзивна освіта визнає, що всі діти можуть повноцінно навчатися, а їх відмітні особливості гідні поваги й є джерелом навчального досвіду для всіх учасників навчально-виховного процесу. Професійна підготовка учнів з інвалідністю та подальше їхнє працевлаштування досить часто здійснюється у навчальних закладах професійної світи [1; 4, с. 2].

---

¹ <https://mon.gov.ua/ua/news/4-roki-vprovadzhennya-inklyuziyi-ponad-12-tis-shkolyariv-ta-majzhe-22-tis-doshkilnyat-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-navchayutsya-razom-z-odnolitkami>

6. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Інклюзивне навчання потребує спеціальних умов для навчання: взаємодії та підтримки, дружніх стосунків з ровесниками, упевненості у своїх силах, можливостях у процесі поступового формування світогляду, духовного світу, готовності жити і працювати в команді. Як довгострокова стратегія в освіті, інклюзивне навчання потребує формування з боку вчителів, вихователів та однолітків доброзичливої творчої атмосфери, терпіння і терпимості, систематичності і послідовності, безперервності, комплексного підходу.

Інклюзивне навчання сьогодні можливе за наявності освітніх програм, які б могли відповідати забезпечити індивідуальні освітні потреби, розвиток здібностей дітей з особливими потребами. Інклюзивне навчання можна повною мірою реалізувати завдяки спеціальному технічному оснащенню, наявності додаткових спеціальних приміщень.

Інтеграція, по суті, припускає, що дитина з особливими освітніми потребами має бути готова до прийняття її школою і суспільством, тобто відповідати стандартам системи освіти, але не враховує її індивідуальності. Тому фізично присутня на заняттях у класах вона фактично вилучена з процесу навчання. А оскільки інтегроване навчання може бути показане лише тій частині дітей, рівень психофізичного розвитку яких відповідає або близький віковій нормі, то виникає проблема диференційованого відбору дітей для інтегрованого навчання та їхнього подальшого супроводу. Звідси висновок: певна частина учнів, яка не пройшла відбір, вилучається з системи навчання в масових школах, що порушує права кожної людини, незалежно від її здібностей і можливостей, на здобуття освітніх послуг за місцем проживання.

Однак, незважаючи на те, що інтеграція є однією з провідних моделей навчання, істотним недоліком її є необхідність дітям з порушенням психофізичного розвитку пристосовуватися до вимог усієї системи освіти, яка загалом залишається незмінною, не адаптованою для навчання такої категорії учнів.

В умовах створення конкурентного освітнього середовища, оновлення світоглядних і ціннісних орієнтацій професійної діяльності керівних та педагогічних працівників, спрямування змісту підвищення кваліфікації на виконання мети і завдань Концепції «Нова українська школа» [5] потребують суттєвого оновлення й модернізації зміст освітніх програм, технологічний інструментарій викладача, форми і методи навчання, підходи до визначення результативності навчання, засоби навчання, спрямовані на різнобічну візуалізацію змісту навчання та його якості.

Процеси інклюзії дітей з особливими потребами в загальноосвітні навчальні заклади стануть успішними за умови зміни ставлення суспільства

до цих дітей та до ідеї інклюзії, поліпшення матеріального забезпечення системи освіти, здійснення необхідної фахової підготовки педагогічних працівників і проведення їхньої масової перепідготовки.

Інклюзивна освіта на сучасному етапі розвитку освіти в Україні – це не тільки прихід дитини з особливими освітніми потребами до звичайної сучасної школи, а й наявність для організації навчання такої дитини додаткових спеціальних умов, серед яких індивідуальний план розвитку, облаштоване місце, обладнання, а також наявність професійного науково-методичного, медичного супроводу тощо. На відміну від інтеграції, яка передбачає адаптацію дитини до вимог системи освіти, інклюзивне навчання полягає в адаптації системи до потреб дитини. Здобуваючи освіту в умовах інклюзивного простору, діти з особливими потребами від самого початку є частиною шкільної системи, тому не потребують будь-якої спеціальної адаптації до неї.

Практика свідчить, що трудове навчання та професійна орієнтація у спеціальних закладах освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями є основою для подальшої професійної підготовки випускників цих закладів. Коригувальна спрямованість трудового навчання забезпечує практичне застосування учнями з особливими потребами засвоєних знань, умінь і навичок, загальний розвиток, адекватне професійне орієнтування учнів з урахуванням особливостей їхнього психофізичного розвитку та рекомендацій лікарів. Тому актуальними є питання удосконалення освітнього процесу учнів з особливими потребами, зокрема, щодо їхнього відповідного професійного орієнтування, підготовки до подальшого професійного навчання з урахуванням можливостей та інтересів, а також побажань батьків, потреб ринку праці.

Водночас вирішення цих завдань ускладнюється порушеннями фізичного, психічного розвитку, сенсорними порушеннями у дітей з особливими освітніми потребами, недостатньою сформованістю мовленнєвої сфери, умінь аналізувати й узагальнювати відповідні процеси. Тому важливим етапом профорієнтаційної роботи є ознайомлення учнів з особливими освітніми потребами початкової школи з наявними спеціальностями з урахуванням особливостей їхнього розвитку, рекомендацій лікарів та формування відповідних практичних навичок на базі шкільних навчальних майстерень.

У міру того, як професійні навчальні заклади стають більш інклюзивними, виникає потреба в керівниках, здатних чітко визначити та сформулювати місію, що охоплює цінності інклюзії та інклюзивну практику; сприяти створенню атмосфери, в якій усі учасники навчально-виховного процесу поділяють усвідомлення, що навчальний заклад виступає за успіх і досягнення всіма учнями та членами трудового колективу; управляти ресурсами та координувати їх використання для організації навчального процесу у спосіб, який підтримує інклюзію всіх учнів; здійснювати моніторинг та надавати

підтримку розвитку і прогресу кожного учня та всіх членів педагогічного колективу. Отже, інклюзію правомірно розглядати як більш широкий процес інтеграції, який передбачає доступність освіти для кожної дитини і розвиток загальної освіти внаслідок пристосування до різних потреб усіх дітей.

Однак інклюзія та інтеграція, як провідні тенденції сучасного етапу розвитку системи освіти, не повинні підміняти собою систему загалом. Кожна дитина, незалежно від своїх особливостей (фізичних, інтелектуальних, соціальних, емоційних чи мовних), повинна мати можливість реалізувати своє право на навчання в будь-якому типі освітнього закладу й здобути при цьому гідну якісну освіту. Інша проблема – використання відповідних форм і методів навчально-виховної роботи, психолого-педагогічний супровід, співпраця з батьками або особами, які їх замінюють.

Однією з важливих проблем організації інклюзивної освіти є підготовка якісних педагогічних кадрів, здатних до роботи з дітьми з особливими потребами, зокрема у системі післядипломної освіти. Для всіх педагогічних категорій актуальними є тематичні дискусії та лекційно-практичні заняття з проблем організації освітнього процесу для дітей із особливими освітніми потребами. На таких заняттях акцентовано увагу на нормативному забезпеченні освітнього процесу та впровадженні інтегрованого, особистісно орієнтованого навчання, використанні інноваційних методик, технологій навчання, використанні в освітньому процесі навчальних, ігрових, сенсорних зон та зони релаксації. Для педагогічних працівників закладів інклюзивної освіти необхідна більш ґрунтовна підготовка на основі тематичних, авторських курсів, упровадження розширених практичних можливостей за рахунок практичної складової, що може бути реалізовано за допомогою упровадження спецкурсів та тренінгів, тренінг-курсів. Такі курси повинні мати належне матеріально-технічне забезпечення та ґрунтовний науково-методичний супровід процесу навчання в умовах післядипломної освіти.

Завдяки ґрунтовній підготовці педагогічних кадрів на основі тематичного та практичного навчання можна вирішувати проблеми: усунення бар'єрів у системі освіти та системі підтримки дітей з особливими потребами, добір доцільних форм і методів залучення батьків до процесу навчання, урізноманітнення технології навчання з дітьми з особливими освітніми потребами тощо.

Отже, діти з особливими освітніми потребами в майбутньому отримують можливість для нормальної соціалізації, розвитку своїх сильних рис характеру, талантів та подальшої інтеграції в суспільство, вступу до професійних та вищих навчальних закладів, у таких дітей формуватимуться соціальні компетенції для налагодження дружніх стосунків з ровесниками у школі та поза її межами, удосконалюватиметься процес моделювання

належних способів їхньої взаємодії з колективом, створюватиметься атмосфера спокійного прийняття відмінностей інших людей [4, с. 3].

Безумовно, модернізації змісту освіти педагога, зі свого боку, сприятиме проведення науковими установами Національної академії педагогічних наук України, провідними вищими навчальними закладами, зокрема ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», наукових досліджень з проблем обґрунтування та розроблення сучасних моделей підготовки педагога загальноосвітньої школи, змісту педагогічної освіти, інноваційних технологій навчання, науково-методичного забезпечення оновленого змісту психолого-педагогічної підготовки педагога загальноосвітньої школи, вивчення та впровадження вітчизняного і зарубіжного передового педагогічного досвіду, інтеграції національної педагогічної освіти у світовий освітній простір.

Для успішної реалізації інклюзивного навчання в умовах закладу освіти необхідно особливу увагу приділити питанням наявності спеціальних будівель та обладнання.

У подальшому освітньому процесі необхідно створити відповідні умови для особистісно орієнтованої профорієнтації, здобуття допрофесійної та професійної освіти осіб з особливими освітніми потребами, системного удосконалення їхньої загальноосвітньої та трудової підготовки, забезпечення професійного самовизначення у співпраці із закладами професійної освіти.

Перспективи подальших досліджень. Подальших наукових розробок потребують проблеми упровадження сучасних технологій навчання в систему підготовки педагогічних кадрів для закладів інклюзивної освіти. Незважаючи на достатню кількість інформації з питань залучення дітей з особливостями розвитку в єдиний освітній простір, ставлення до спільного навчання учнів з різними потребами є неоднозначним. Суспільство не розуміє різниці між поняттями «інклюзія» та «інтеграція», вважаючи їх словами-синонімами, не приймає основних положень інклюзивної освіти, негативно реагує на можливість навчання особливої дитини з усіма учнями в класі.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у вивченні закордонного досвіду і теоретичних положень з питань формування фахових компетентностей педагогів закладу інклюзивної освіти, які б ураховувалися в системі післядипломної педагогічної освіти.

7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] В. Боднар, «Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен», *Рідна школа*, № 3, с. 10–14, 2011.
- [2] В. В. Жук, «Інклюзивні тенденції в освіті дітей з порушеннями слуху в Україні», *Дефектологія*, № 3, с. 16–19, 2010.

- [3] *Інвалідність та суспільство* / Л. Байда, О. Красюкова-Енс, В. Азін та ін.; Л. Байди, О. Красюкової-Енс; Ред. Київ, Україна: Київський ун-т, 2011, 188 с.
- [4] *Інклюзивна освіта від А до Я* / уклад.: Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. Київ, Україна, 2016, 68 с.
- [5] *Інклюзивна школа: особливості організації та управління* / А. А. Колупаєва, Н. З. Софій, Ю. М. Найда та ін.; Л. І. Даниленко; Ред. Київ, Україна: ФОП Придатченко П. М., 2007, 128 с.
- [6] А. Колупаєва, *Інклюзивна освіта: реалії та перспективи*. Київ, Україна: Самміт-Книга, 2009, 272 с.
- [7] Міністерство освіти і науки України (2018, Серп. 06). *Лист № 1/9-485 «Організаційно-методичні засади освітнього процесу у спеціальних закладах освіти в 2018/2019 навчальному році»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://base.kristti.com.ua/?p=7192>
- [8] Н. М. Назарова, Л. И. Аксенова, Л. В. Андреева и др., *Специальная педагогика: в 3 т., т. 3: Педагогические системы специального образования*. Москва, Россия: Академия, 2008, 400 с.
- [9] *Особлива дитина: науковий, навчальний, інформаційний журнал*. Київ, Україна: Педагогічна преса, 2015, 95 с.
- [10] Кабінет Міністрів України (2019, Лют. 27). *Постанова № 129 «Деякі питання використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами у 2019 році»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-2019-%D0%BF#n2>
- [11] *Стандарти соціальних послуг* / Л. Л. Сідельнік; Ред. Київ, Україна: Укр. фонд соціальних інвестицій, 2007, 175 с.
- [12] Н. З. Софій, Ю. М. Найда, А. А. Колупаєва та ін., «Концептуальні аспекти інклюзивної освіти», *Інклюзивна школа: особливості організації та управління*; Л. І. Даниленко; Ред.; 2-ге вид., стереотип. Київ, Україна: ФОП Парашин І. С., 2010, 128 с.
- [13] Саламанкська декларація. Рамки дій з освіти людей з особливими потребами, на *Всесвіт. конф. з освіти осіб з особливими потребами: доступність і якість (Саламанка. Іспанія, 7–10 черв. 1994 р.)*. Київ, Україна, 2000, 21 с.
- [14] В. В. Супрун, «Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти та освіти дорослих», *Розвиток професійної компетентності керівників шкіл у системі післядипломної педагогічної освіти в умовах упровадження нового Державного стандарту початкової загальної освіти на Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (10 квіт. 2018 р.)*; КВНЗ

«Харківська академія неперервної освіти». [Електронний ресурс].
Харків, Україна, 2018, 252 с., с. 67–76.

Доступно: https://drive.google.com/file/d/1WjYKvvqqr3ytYwYb1a0ceF02u_3wtm0/view

- [15] К. В. Супрун, «Інноваційні форми організації освітнього процесу при підготовці фахівців для органів публічної влади», *Публічна служба в модерній державі, на наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю державної служби України (Київ, 13 черв. 2018 р.)*; Войтович Р. В., Ворона П. В.; Ред. Київ, Україна: ІПК ДСЗУ, 2018, 270 с., с. 213–216.
- [16] Л. М. Шипицина, И. И. Мамайчук, *Детский церебральный паралич*. СПб., Россия: Дидактика плюс, 2001, 272 с.
- [17] А. Г. Шевцов, *Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я*. Київ, Україна, 2004, 200 с.
- [18] Ю. Щербяк, *Інклюзивна освіта в загальноосвітньому навчальному закладі: теоретико-методологічні аспекти*. [Електронний ресурс].
Доступно: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernato va10/subor/Scerbiak.pdf>
- [19] І. Ярмошук, «Інклюзивне навчання в системі освіти», *Шлях освіти*, № 2, с. 24–28, 2009.
- [20] *Інклюзивне навчання*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>

IMPLEMENTATION OF EDUCATIONAL POLICY IN THE CONDITIONS OF THE FORMATION OF INCLUSIVE EDUCATIONAL SPACE

Roman Kozenko,

Candidate of Sciences in Public Administration,
Senior Lecturer of the Department of Public
Administration and Management of Education
Central Institute of Postgraduate Education
School of Business Administration "University
of Management Education",
Kyiv, Ukraine.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0146-6243>
rvk.9472@gmail.com

Tamara Picosh,

Senior Lecturer of the Department of Public
Administration and Management of Education
Central Institute of Postgraduate Education
School of Business Administration "University
of Management Education",
Kyiv, Ukraine.
tomapik@ukr.net

Kostiantyn Suprun,

post-graduate student of the Department of Public
Administration and Management of Education
Central Institute of Postgraduate Education
School of Business Administration "University
of Management Education",
Kyiv, Ukraine
k0ss@i.ua

Abstract. The article deals with the actual issues of the formation of an effective system for the provision of educational services for people with special educational needs at all levels of education, taking into account their individual needs, capabilities, abilities and interests, in the context of inclusive education as a component of modernization of native education, the development of a new Ukrainian school, the reformation of local self-government in relation to education management bodies, optimization of the network of educational institutions, financing of educational services.

The peculiarities of the organization of educational process in special and general educational institutions under the conditions of inclusive education are generalized, the general characteristic is given and the content of the concepts of integration and inclusion in education as the most modern forms of training of people with special educational needs, disorders of psychophysical development and with disabilities is revealed, peculiarities of realization and prospects of organization of inclusive education and rehabilitation.

Attention is drawn to the fact that the inclusive processes of persons with special needs in general secondary and vocational education establishments will be further developed in Ukraine subject to changes in the attitude of the society towards this category of persons, improvement of the material and technical and financial provision of the education system, the necessary professional training of pedagogical staff and the conduct of their mass retraining and advanced training. In special educational institutions for children with special educational needs: special schools, educational-rehabilitation and inclusive-resource centers, labor training and professional orientation are an important part of the educational process. However, it is extremely important that vocational guidance be given to pupils with special educational needs in primary school and the formation of their professionally important qualities. Accordingly, one of the forms of social adaptation and later partial rehabilitation is occupational therapy – that is, the use of procedures related to work, for the formation of knowledge and skills in mentally retarded children, which, in the usual socio-cultural situation, allow them to compensate for the defect of labor education.

Formation of vital competencies is of particular importance in the educational process of special educational institutions for children with special educational needs. First of all, it can be argued that it is a question of the complexity and continuity of psycho-pedagogical, labor, physical, social rehabilitation of student youth by creating the optimal conditions for their physical, intellectual, and mental development. Education should be corrective and implemented during the educational process and out-of-school work. At the same time, correctional and developmental work is an integral part of the educational process of special schools, educational-rehabilitation and inclusive-resource centers, and determines the peculiarities of the functioning of such institutions in comparison with ordinary institutions of general secondary education.

Key words: integration; inclination; inclusive education; special educational needs; special institution of education; training and rehabilitation center; Inclusive Resource Center; work training.

РЕАЛИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА

Козенко Роман Владимирович,

кандидат наук по государственному управлению,
старший преподаватель кафедры публичного
администрирования и менеджмента образования
Центрального института последипломного образования
ГБУЗ «Университет менеджмента образования»,
Киев, Украина.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0146-6243>
rvk.9472@gmail.com

Пикож Тамара Михайловна,

старший преподаватель кафедры публичного
администрирования и менеджмента образования
Центрального института последипломного образования
ГБУЗ «Университет менеджмента образования»,
Киев, Украина.
tomarika@ukr.net

Супрун Константин Вячеславович,

аспирант кафедры публичного администрирования
и менеджмента образования Центрального
института последипломного образования
ГБУЗ «Университет менеджмента образования»,
Киев, Украина
k0ss@i.ua

Анотація. В статті розглянуті актуальні питання формування ефективної системи надання освітніх послуг особам з особливими освітніми потребами на всіх рівнях освіти, з урахуванням їх індивідуальних запитів, можливостей, здібностей та інтересів в умовах інклюзивної освіти як складової модернізації національної освіти, розвитку Нової української школи, реформування місцевого самоврядування стосовно органів управління освітою, оптимізації мережі навчальних закладів, фінансування освітніх послуг.

Узагальнено особливості організації освітнього процесу в спеціальних та звичайних навчальних закладах в умовах інклюзивної освіти, наведено загальну характеристику, розкрито зміст понять «інтеграція» та «інклюзія» в освіті як найбільш сучасних форм освіти осіб з особливими освітніми потребами, порушеннями психофізичного розвитку та з інвалідністю, визначено існуючі проблеми, особливості реалізації, перспективи організації інклюзивної освіти та реабілітації.

Акцентовано увагу на тому, що процеси інклюзії осіб з особливими потребами в закладах загальної середньої та професійної освіти отримують подальше розвиток в Україні за умови зміни ставлення суспільства до цієї категорії осіб, покращення матеріально-технічного та фінансового забезпечення системи освіти, виконання необхідної професійної підготовки педагогічних працівників, проведення їх масової перепідготовки та підвищення кваліфікації.

В спеціальних навчальних закладах для дітей з особливими освітніми потребами (спеціальних школах, навчально-реабілітаційних та інклюзивно-ресурсних центрах) важливою складовою освітнього процесу є трудове навчання та професійна орієнтація. Однак надзвичайно важливо професійне орієнтування учнів з особливими освітніми потребами ще в початковій школі, а також формування у них професійно важливих якостей.

Відповідно однією з форм соціальної адаптації, а також і часткової реабілітації є трудово-терапія, тобто використання процедур, пов'язаних з трудовою діяльністю, для формування у умовно відсталих дітей знань та навичок, які в звичайній соціокультурній ситуації дозволять їм компенсувати дефект трудового навчання.

Формирование жизненных компетенций приобретает особое значение в образовательном процессе специальных учебных заведений для детей с особыми образовательными потребностями. Прежде всего, можно утверждать, что речь идет о комплексности и непрерывности психолого-педагогической, трудовой, физической, социальной реабилитации учащейся молодежи благодаря созданию оптимальных условий для ее физического, интеллектуального, психического развития. Воспитание должно иметь коррекционную направленность и осуществляться во время образовательного процесса и внешкольной работы.

При этом коррекционно-развивающая работа является составляющей образовательного процесса специальных школ, учебно-реабилитационных и инклюзивно-ресурсных центров. Такая работа определяет особенности функционирования таких заведений, по сравнению с обычными заведениями общего среднего образования.

Ключевые слова: интеграция; инклюзия; инклюзивное обучение; особые образовательные потребности; специальное заведение образования; учебно-реабилитационный центр; инклюзивно-ресурсный центр; трудовое обучение.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] V. Bodnar, «Inklyuzyvne navchannia yak sotsialno-pedahohichnyi fenomen», *Ridna shkola*, № 3, s. 10–14, 2011.
- [2] V. V. Zhuk, «Inklyuzyvni tendentsii v osviti ditei z porushenniamy slukhu v Ukraini», *Defektolohiia*, № 3, s. 16–19, 2010.
- [3] *Invalidnist ta suspilstvo* / L. Baida, O. Krasiukova-Ens, V. Azin ta in.; L. Baidy, O. Krasiukovoi-Ens; Red. Kyiv, Ukraina: Kyivskyi un-t, 2011, 188 s.
- [4] *Inklyuzyvna osvita vid A do Ya* / uklad.: N. V. Zaierkova, A. O. Treitiak. Kyiv, Ukraina, 2016, 68 s.
- [5] *Inklyuzyvna shkola: osoblyvosti orhanizatsii ta upravlinnia* / A. A. Kolupaieva, N. Z. Sofii, Yu. M. Naida ta in.; L. I. Danylenko; Red. Kyiv, Ukraina: FOP Prydatchenko P. M., 2007, 128 s.
- [6] A. Kolupaieva, *Inklyuzyvna osvita: realii ta perspektyvy*. Kyiv, Ukraina: Sammit-Knyha, 2009, 272 s.
- [7] *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy* (2018, Serp. 06). Lyst № 1/9-485 «Orhanizatsiino-metodychni zasady osvitnoho protsesu u spetsialnykh zakladakh osvity v 2018/2019 navchalnomu rotsi». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://base.kristti.com.ua/?p=7192>

- [8] N. M. Nazarova, L. I. Aksenova, L. V. Andreeva i dr., Special'naya pedagogika: v 3 t., t. 3: Pedagogicheskie sistemy special'nogo obrazovaniya. Moskva, Rossiya: Akademiya, 2008, 400 s.
- [9] Osoblyva dytyna: naukovyi, navchalnyi, informatsiyni zhurnal. Kyiv, Ukraina: Pedahohichna presa, 2015, 95 s.
- [10] Kabinet Ministriv Ukrainy (2019, Liut. 27). Postanova № 129 «Deiaki pytannia vykorystannia subventsii z derzhavnoho biudzhetu mistsevym biudzhetam na nadannia derzhavnoi pidtrymky osobam z osoblyvymy osvitnimy potrebamy u 2019 rotsi». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-2019-%D0%BF#n2>
- [11] Standarty sotsialnykh posluh / L. L. Sidelnik; Red. Kyiv, Ukraina: Ukr. fond sotsialnykh investytsii, 2007, 175 s.
- [12] N. Z. Sofii, Yu. M. Naida, A. A. Kolupaieva ta in., «Kontseptualni aspekty inkliuzyvnoi osvity», Inkliuzyvna shkola: osoblyvosti orhanizatsii ta upravlinnia; L. I. Danylenko; Red.; 2-he vyd., stereotyp. Kyiv, Ukraina: FOP Parashyn I. S., 2010, 128 s.
- [13] Salamanska deklaratsiia. Ramky dii z osvity liudei z osoblyvymy potrebamy, na Vsesvit. konf. z osvity osib z osoblyvymy potrebamy: dostupnist i yakist (Salamanka. Ispaniia, 7–10 cherv. 1994 r.). Kyiv, Ukraina, 2000, 21 s.
- [14] V. V. Suprun, «Profesiinyi rozvytok ta upravlinnia liudskymy resursamy v systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity ta osvity doroslykh», Rozvytok profesiinoi kompetentnosti kerivnykiv shkil u systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity v umovakh uprovdzhennia novoho Derzhavnoho standartu pochatkovoї zahalnoi osvity na Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf. (10 kvit. 2018 r.); KVNZ «Kharkivska akademiia neperervnoi osvity». [Elektronnyi resurs]. Kharkiv, Ukraina, 2018, 252 s., s. 67–76.
Dostupno: https://drive.google.com/file/d/1WjYKvqq3ytYwYb1a0ceF02u_3wttm0/view
- [15] K. V. Suprun, «Innovatsiini formy orhanizatsii osvitnoho protsesu pry pidhotovtsi fakhivtsiv dlia orhaniv publichnoi vlady», Publichna sluzhba v modernii derzhavi, na nauk.-prakt. konf., prysviachenoї 100-richchiu derzhavnoi sluzhby Ukrainy (Kyiv, 13 cherv. 2018 r.); Voitovych R. V., Vorona P. V.; Red. Kyiv, Ukraina: IPK DSZU, 2018, 270 s., s. 213–216.
- [16] L. M. SHipicina, I. I. Mamajchuk, Detskij cerebral'nyj paralich. SPb., Rossiya: Didaktika plyus, 2001, 272 s.
- [17] A. H. Shevtsov, Suchasni problemy osvity i profesiinoi rehabilitatsii liudei z vadamy zdorovia. Kyiv, Ukraina, 2004, 200 s.

- [18] Yu. Shcherbiak, *Inklyuzivna osvita v zahalnoosvitnomu navchalnomu zakladi: teoretyko-metodolohichni aspekty*. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova10/subor/Scerbiak.pdf>
- [19] I. Yarmoshchuk, «*Inklyuzivne navchannia v systemi osvity*», *Shliakh osvity*, № 2, s. 24–28, 2009.
- [20] *Inklyuzivne navchannia*. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>